

GRZEGORZ RYŻEWSKI

dr historii, główny specjalista w Narodowym Instytucie Dziedzictwa OT Białystok

Z dziejów cerkwi w Jurowlanach w powiecie sokólskim

Dzieje cerkwi w Jurowlanach (gm. Krynki, pow. sokólski) nie były dotąd przedmiotem szczegółowego rozpoznania historycznego. Sama miejscowość również nie doczekała się opracowań historycznych. Pojedyncze wzmianki o istnieniu wsi znajdują się jedynie w literaturze dotyczącej szerszych zagadnień¹. Chyba stosunkowo najwięcej informacji o historii parafii zawarł w artykule internetowym Stefan Dmitruk². Lakoniczną wzmiankę w „Biuletynie Konserwatorskim Województwa Podlaskiego” zamieścił Dariusz Stankiewicz³. On też wykonał karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa dla cerkwi parafialnej⁴ i cerkwi cmentarnej⁵. Kartę ewidencyjną cmentarza sporządziła Joanna Kotyńska⁶. O cerkwi cmentarnej wspominają w swoim katalogu Ewa i Andrzej Keczyńscy⁷, a o parafii w okresie XIX i XX w. ks. Grzegorz Sosna i Antonina Troc-Sosna⁸.

Przydatne okazały się też źródła drukowane, w tym przede wszystkim protokoły wizytacyjne cerkwi unickich protopopii grodzieńskiej⁹ oraz wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego diecezji supraskiej¹⁰.

Aby jednak odpowiedzieć na najważniejsze pytania, należało sięgnąć do źródeł rękopiśmiennych przechowywanych w archiwach polskich (Warszawa, Wrocław) i zagranicznych (Grodno, Mińsk, Moskwa, Wilno), które cytuję w odnośnych przypisach.

Artykuł jest próbą odpowiedzi na podstawowe pytania badawcze: kiedy powstała cerkiew parafialna w Jurowlanach, czy przyjęła unię brzeską, jaki był zasięg parafii i jak była ona liczna, jakie było uposażenie parafii? Kiedy została wybudowana obecna murowana cerkiew i jak wyglądały starsze świątynie? Kiedy założono obecny cmentarz parafialny i wybudowano istniejącą tu cerkiew cmentarną? Z licznych źródeł starano się też wyłuskać nazwiska administratorów jurowlańskiej placówki.

Jurowlany w okresie przedrozbiorowym wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, województwa trockiego, powiatu grodzieńskiego. Co do przynależności cerkiewnej należały do dekanatu grodzieńskiego¹¹. Kiedy dokładnie powstała wieś Jurowlany, w której zlokalizowana jest omawiana cerkiew parafialna, trudno

1. Cerkiew w Jurowłanach na mapie satelitarnej w Google Maps
Orthodox church in Jurowłany
 on satellite map in Google Maps

dociec. Istniała ona już w 1558 r. i nosiła wówczas nazwę Popławskie¹², zapewne od pobliskiej rzeczki zwanej Popława. Jako Popławskie jest opisana w inwentarzu z 1578 r.: „Sioło Popławskie w nim 29 włók gruntu średniego”. Wśród gospodarzy był wymieniony „pop ruski”, który posiadał dwie włóki gruntu¹³. Niewykluczone, że już od czasów pomiaru, a zatem od 1558 r., mogła istnieć w Jurowłanach cerkiew, brakuje jednak na to przekonujących dowodów, choć jest to prawdopodobne.

Trudno powiedzieć, z jakiego powodu nastąpiła zamiana nazwy wsi na Jurowłany. Może odbyło się to za przyczyną funkcjonującej tu cerkwi pw. św. Jerzego. Już bowiem w 1586 r. spotykamy się z obecną nomenklaturą¹⁴.

Oprócz dwóch wymienionych włók wolnych, czyli przeznaczonych na cerkiew i nieobciążonych dodatkowymi powinnościami, świąszczeniacy jurowłańscy korzystali z trzeciej włóki, nadanej im przez króla Stefana Batorego w 1586 r. Przytoczmy odpowiedni dokument, który zachował się w Metryce Litewskiej przechowywanej w Moskwie:

Władysław IV

Oznajmujemy tym listem naszym komu to wiedzieć należy. Pokładany był przed nami list autentyczny z pieczęciami i podpisami rąk urodzonego Krzysztofa Białozora, marszałka upitskiego i Tomasza Piwnickiego, rewizorów naszych do ekonomii grodzieńskiej od nas zesłanych w dacie roku 1638, miesiąca Octobra 18 dnia, świąszczennikowi jurowłańskiemu założenia św. Jerzego, czesnemu FILONOWI Popławskiemu dany, którym pomienieni rewizorowie zachowują onego do dalszej łaski naszej przy włóce gruntu w tej wsi Jurowłanach leżącej na płaceniu czynszu w każdy rok po groszy stu podług listu od świętobliwej pamięci KJM Stefana, antecesorowi jego Hryszkowi Siemienowiczowi i Jackowi Filipowiczowi świąszczennikom jurowłańskim w roku 1586, miesiąca lipca 14 dnia danego, i wnosił do nas przez Panów Rad Naszych, przy nas natenczas będących przerzeczony

świaszczennik jurowlański prośbę abyśmy ten list rewizorów naszych jako by tu słowo do słowa inserowany był we wszystkich punktach i conditiach jego aprobowany, przy spokojnem dzierżeniu i używaniu pomienionej włóki gruntu na powinności czynszowej płaceniu w każdy rok po groszy 100 onego zachowali. My do przyczyny Panów Rad Naszych za nim wniesionej łaskawie się skłoniwszy, pomieniony list rewizorski we wszystkich punktach i conditiach powagą naszą królewską stwierdzamy i zmacniamy. Tak, iż przerzeczony świaszczennik Filon Popławski wyżej pomienioną włókę gruntu ze wszystkimi pożytkami i przynależnościami trzymając czynsz goły pieniężny w rewizji opisany w każdy rok płacić powinien będzie. A nadto żadnej inszej pełnić nie będzie powinności. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy pieczęć WKL przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Krynkach dnia 5 miesiąca Octobra Roku Pańskiego 1643. Panowania Królestw Naszych Polskiego jedenastego, a Szwedzkiego dwunastego roku. Vladislaus Rex¹⁵.

W tym samym roku tenże król uwolnił parocha jurowlańskiego Filona Popławskiego od dawania wszelkich danin i powinności wojskowych:

Oznajmujemy tym listem naszym, komu to wiedzieć należy. Za przyczyną Panów Rad i urzędników naszych dwornych przy boku naszym na ten czas będących umyśliśmy dom czesnego Filona Popławskiego, świaszczennika jurowlańskiego z gruntem do niego należącym w siele Jurowlanach będący, tak że i ogrodników jego od stawiania w nich wszelkiej conditiej żołnierza i dawania im tak od niego samego, jako i od poddanych jego i innych wszelkich [danin] żołnierskich uwolnić. Jakoż tym listem naszym od tego wszystkiego uwalniamy. Co do wiadomości komu to wiedzieć należy, a osobiwie ludziom stanu żołnierskiego przywodząc mieć chcemy i rozkazujemy abyście czesnego Filona Popławskiego świaszczennika jurowlańskiego i poddanych jego przy tem od nas nadanej wolności nienaruszenie zachowali dla łaski naszej. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy pieczęć WKL przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Krynkach dnia siódmego miesiąca Octobra, Roku Pańskiego 1643, Panowania królestw naszych Polskiego XI, a szwedzkiego XII roku. Vladislaus Rex¹⁶.

Kolejne informacje dotyczące cerkwi jurowlańskiej pochodzą z połowy XVII w. W inwentarzu z 1650 r. czytamy: „Sioło Jurowlany włók 29. Z tych na cerkiew tameczną założenia św. Jana¹⁷ [sic!] wolnych włók 2. [...] Świaszczennik tameczny trzyma na czynszu włókę 1. Płacić powinien z włóki 1 zł 40 gr”. Poddani trzymali 24 włóki gruntu, Marcin Prokopowicz Holerza zaś jedną włókę na czynszu na mocy przywileju króla Zygmunta III z 1630 r. Były też morgi nad rzeką Świsłoczą¹⁸.

W 1679 r. wieś Jurowlany była rozmierzona na 29 włókach. Z tego osiadłych „pod poddanemi” 11, czynszowych włók osiem, były też włóki trzymane przez szlachtę (Kotowicz, Grzybowski, Snarski). Mieszkali tu: Fedor Ładyka, Jakow Ładyka, Fedor Bobski, Omelian Dudczyk, Jakub Mikołajewicz, Mikołaj Litwin,

Fedor Ihnatowicz, Fedor Kukisz, Wojciech Korecki, Niescier Sawienia, Omelian Orbaczenia, Citko Rabicz, Andrzej Zajac, Siemion Ładyka, Ostapko Aleksiejewicz, Jeremiej Kupał, Chiriesz Jackiewicz, wdowa Iwanowa i zięć jej Dymitr, Onisko Piszczewicz, Ostapko Białokoza, Fiodor Dikałowicz, Kościuk Dikałowicz, Klicko, Maciej Olesiewicz, Hawryło Jakubowicz, Fiodor Sczerbaczewicz, Makar Garncarz, Filip Szymkiewicz, Citko Naumowicz¹⁹.

Zobaczmy, do jakich powinności była pociągana tutejsza ludność w tym czasie. Przed wspomnianą rewizją włościanie oprócz opłacanego czynszu naznaczonego z włóki dawali do dworu jedną gęś, dwie kury, 20 jaj. „Z tychże włók straż tygodniowa koleją po jednym z włóki odprawowali, łąki kosili i siano sprząтали wozów 2 drew z włóki na rok przywieźć i inne powinności, jako to groble gacić, mosty, upusty, młynice stare naprawować i nowe, gdyby tego potrzeba była, budować powinni byli”²⁰.

W końcu XVII w. tak opisywano cerkiew w Jurowlanach:

Roku 1696 miesiąca maja dnia 25. Wielebny ojciec Eustachy Popławski, prezbiter, trzyma cerkiew założenia Świętego Męczennika Jerzego, fundacji królewskiej. Fundusz był u nieboszczyka wielebnego ojca Teodora Ponikwickiego, prezbitera na ten czas jurowlańskiego, jako w dawnym wizytatorskim protokole specyfikuję. Rozkazano oddać ad archiwum, o którym terazniejszy wielebny ojciec Popławski nie dał rację. Przykazaliśmy pod winą na katedrę nowogródzką złotych stu aby się wybudował lub na soborze albowi też bliżej dał relację, gdzie by się ten fundusz po śmierci nieboszczykowskiej miał podzielić.

Sama cerkiew drewniana de nowo restaurowana za staraniem terazniejszego prezbitera. Venerabile w puszcze drewnianej było, teraz nowo cynową sprawił z wierchem, w której widzieliśmy Pana Boga ochędoźnie stojącego w cymborium drewnianym zamkniętym. Puskę drewnianą wzięliśmy, bo cynową z wierchem sam wielebny ojciec sprawił, a tę drewnianą dali do czasu wielebnemu ojcowi olekszyckiemu. Kielich srebrny z patyną i gwiazdą. Antymis wzięliśmy, a do czasu drugi dali, aby podczas soboru onego przywiozł, a inszy sobie otrzymał. Apparatus aksamitny czarny z stułą przybył i velum tegoż aksamitu. Chorągwie dwie harusowe. Ołtarz Świętego Męczennika Jerzego. Inne zaś jako specyfikuje w protokole wszystko w całości zostaje. A nie dostaje gwiazdy srebrnej, poustawa i psalterza drukowanych.

Plebania i grunta są opisane w protokole. Inwestyturę, podanie, kwity soborowe, metrykę, olejów świętych i rzeczy pospolitej prezentował. Skarg żądanych na wielebnego ojca nie było, i owszem, wielebny ojciec uskarżał się na jm. ks. Jana Żebrowskiego, parocha kundzińskiego, który nie tylko cerkiew Bożą w kościół obrócił, ale i wszystkich parafian gwałtownie przyniewala do spowiedzi świętej, chrzty, śluby, pogrzeby odprawuje z pięciu wsi. A ta parafia do cerkwi kundzińskiej, jako i do cerkwi jurowlańskiej z dawna należała. Dochodu na osobę archipasterską dał talarów bitych 3, na jego mości księdza archidiacona tymf jeden, i na nas wizytatorów po tymfie jednym²¹.

Niezwykłe ciekawie brzmi wzmianka o funkcjonującej w Kundzinie cerkwi, o której znane dotąd źródła milczały.

Podczas wojny północnej 1700–1721, a w szczególności w latach 1709–1711 wieś i cerkiew musiały ucierpieć. Świadczą o tym włóki puste, leżące odłogiem, których nie było komu uprawiać. W 1708 r. czytamy, że „w tej wsi Jurowlan jest dożywotnich włók 5, na cerkiew wolnych 2, na ks. świaszczennika na czynszu 1, na wójta wolna 1. Poddani spełna zasiali włók 10, postronni z pełna zasiali włók 6 i ½, pustych cale włók 3”²².

W 1712 r. stwierdzano, że wieś Jurowlany rozmierzona była na 29 włókach. W tym pięć włók dzierżyła szlachta na prawie dożywotnim, jedną posiadał wójt, a dwie włóki wolne od powinności przynależały cerkwi. O zniszczeniach podczas wojny północnej świadczy fakt, że ponad sześć włók leżało odłogiem („pustych cale”) ²³. Więcej o trzy niż w roku 1708.

Podobną sytuację przedstawiał inwentarz z 1713 r. Tu także wyszczególniono dwie włóki wolne na cerkiew i jedną zasianą na czynszu przez parocha jurowlańskiego²⁴. W tym czasie administratorem cerkwi był Jan Popławski, znany z procesów sądowych między parochem samogrodzkim a komendarzem z Szudziałowa²⁵. W lutym 1713 r. sądziła się sprawa pokrzywdzonego świaszczennika samogrodzkiego ks. Michała Popławskiego. Zeznanie w tej sprawie składał prezbiter cerkwi jurowlańskiej ks. Jan Popławski (być może krewny Michała) w imieniu swoim i okolicznej szlachty. Świadczyli oni przeciwko ks. Krzysztofowi Borowskiemu, komendarzowi w Szudziałowie, który najechał (według świadków bezpodstawnie) na plebanię samogrodzką z kupą zbrojnych i „niemiłosiernie zbił, stłukł, zmordował i wszystkich, którzy jeno w tej plebanii byli mało nie pozabijał”. Gdy przybyli sąsiedzi, aby ratować kapłana samogrodzkiego, dowiedzieli się, że ksiądz Borowski żądał od niego 500 złotych, które rzekomo mu zginęły, o czym ks. Popławski nic nie wiedział. Następnie po raz drugi

najechawszy gromadą wielką w samą północ rozbójniczym sposobem, tenże jm. ks. Borowski w roku terażniejszym 1713, miesiąca Februarii 21 [21 II 1713] dnia wrota do plebanii wyłomali, drzwi od izby odbili, samego świaszczennika nalazłszy na łóżku leżącego wzięli, jako jakiego złoczyńcę, tamże bili, mordowali, nim na konia wsadzili, tedy kto może o wszystkim opowiedzieć, jakie morderstwa czynili; samą świaszczennikową stłukłszy, zhańbiwszy, za nieżywą porzucili, jejmp. Jelską także słowami nieuczciwymi z łajaniem, fukaniem, biciem srogim a niemiłosiernym skonfundowali, (...) a samego świaszczennika na konia wsadziwszy w jednych chustach, nogi pod konia podwiązawszy poprowadzili²⁶.

Świadkowie stwierdzali, że kapłan samogrodzki został odprowadzony do Sokółki, gdzie od dwóch dni w kajdanach siedząc, był więziony u ks. Adama Rokickiego. Pod takim listem protestacyjnym podpisało się wielu spośród okolicznej szlachty, zaręczając za niewinność ks. Popławskiego i potępiając zbrodnicze zapędy plebana szudziałowskiego²⁷.

2. Mapa pruska z 1795 r. (w zbiorach prywatnych)
Prussian map from 1795 (private collection)

Niezwykłe ważnym i wiele mówiącym źródłem dotyczącym tematu jest przechowywana w Dziale Rękopisów Uniwersytetu Wileńskiego wizytacja cerkwi jurówlańskiej z 1737 r. Dowiadujemy się z niej, że w tym czasie świątynia była drewniana, kryta dranicami, „z kopułą wyprowadzoną, bardzo zrujnowaną”. Dach był dziurawy, ale obecny prezbyter rozpoczął jego remont. Stwierdzono, że cerkiew była bardzo stara, oraz wyrażano potrzebę budowy nowej świątyni.

Przy cerkwi babiniec stary z drzwiami dziurawymi na zawiasach żelaznych z zaszczipką. W babiniecu pomostu nie ma. Nad babiniecem 3 dzwonów wiszących. Wchodząc do cerkwi drzwi na zawiasach żelaznych z zaszczipką i zamkiem wiszącym. W cerkwi pomostu nie ma. Okna małe w drzewo oprawne po staroświecku. Poręcze proste drewniane przed wielkim ołtarzem. Deisusu nie ma tylko obrazy rozmaite na drzewie malowane bardzo stare i popsowane. Carskich drzwi nie ma tylko ornament drewniany, prosty malowany. Stol bardzo stara i struchlała²⁸.

W cerkwi znajdowały się cztery ołtarze. Główny, zwany wielkim, na którym stało cymborium drewniane stolarskiej roboty, „gdzie konserwuje się Najświętszy Sakrament w puszcze drewnianej z nakrywką drewnianą z kapką kitajkową papużą”. Nad cymborium widniał obraz Najświętszej Maryi Panny, malowany na drzewie z rzeźbionym ornamentem malowanym farbą. Był tu też krzyż z rzeźbą Pana Jezusa. „Lichtarz ze ściany jeden. Lichtarzyków drewnianych par dwie. Antimis JWX Kiszki, metropolity. Antependium na płótnie malowane”²⁹.

W drugim ołtarzu bocznym znajdował się obraz malowany na drzewie, przedstawiający Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny³⁰.

Trzeci ołtarz poboczny stolarską i snycerską robotą, malowany, miejscami pozłacany. W tym ołtarzu obraz NMP wielki na drzewie malowany w ramach rżniętych pozłacanych. Na obrazie NMP koron drewnianych rżniętych pozłocistych dwie. Tabliczka srebrna jedna. Metal srebrny wybijany jeden. Agnusek jeden. Relikwiarzów większych z obrazkami dwa. Relikwiarzów mniejszych dwa. Paciorków prostych różnego gatunku sznurków więcej dwudziestu. Zasłona cytrynowa kitajkowa jedna. Zasłona kitajkowa papuzia jedna. Obrazek maleńki w ramki oprawny różnymi wstęgami przyozdobiony. Na tymże ołtarzu Najświętszej Panny krucyfiks drewniany z korpusem rżniętym. Lichtarzów drewnianych par dwie. Antependium drewniane malowane³¹.

W czwartym ołtarzu bocznym widniał obraz patrona parafii św. Jerzego Męczennika, malowany na desce. Wizerunek ozdobiony był ornamentem stolarskiej i snycerskiej roboty. „Na tym obrazie zasłonka kitajkowa basztowa. Tamże krucyfiks drewniany z korpusem rżniętym. Lichtarz cynowy stołowy jeden”³².

Wśród sprzętów cerkiewnych wymieniano: kielich srebrny, biały, mały z patyną cynową, kielich oprawny stary z patyną cynową, „starą popsowany”, łyżeczkę mosiężną, miernicę cynową starą, ampułkę cynową jedną. Był tu też „krzyż drewniany, na którym przybity krucyfiks spiżowy, moskiewski odlewany. Kadzielnica spiżowa odlewana moskiewskiej roboty. Dzwonków ołtarzowych 2. Krzyż do procesji z korpusem rżniętym. Chorągwi 5. Całun sukienny”³³.

Cerkiew zaopatrzona była w następujące księgi liturgiczne:

Ewangelia pisana in quarto stara nieczytelna. Służebnik wielki wileński de novo oprawiony, Apostoł pisany in folio nowej oprawy potrzebujący. Oktoich in quarto pisany niecały. Triod cwienna in folio drukowana całe poszarpana nowej oprawy potrzebująca. Psalterz drukowany in quarto. Trebnik drukowany in quarto. Osmokłastnik drukowany supraski. Kazusy Ruskie JMX Kiszki metropolity in quarto drukowane. Ewangelijska drukowana. Metryka krztów od roku 1733 do roku teraźniejszego pisana. Dawniejszych metryk nie ma. Metryki ślubów wielebny prezbiter nie pisał. Przeto upomina się, aby w dalszy czas porządnie zapisywał³⁴.

Cmentarz przycerkiewny, staraniem posługującego parocha, był ogrodzony tylko do połowy³⁵.

Jako uposażenie cerkwi wymieniano trzy włóki gruntu na trzy zmiany. Z jednej płacono czynsz po 100 groszy rocznie. Na gruncie cerkiewnym mieszkali dwaj ogrodnicy, którzy powinni raz w tygodniu służyć za chlebem plebańskim³⁶. Jako budynki parafialne opisywano plebanię z izbą białą i piekarnię z sienią. Świronek drewniany. Gumno drewniane. Odrynę i chlewy drewniane³⁷.

W tym czasie prezbiterem cerkwi był ks. Konstanty Wierzbolowicz, który pełnił tę funkcję po ks. Janie Jakimowiczu. Konstanty Wierzbolowicz inwestyturę otrzymał od metropolity w Kijowie 25 czerwca 1732 r.³⁸

W skład parafii wchodziły następujące miejscowości (pisownia oryginalna źródła): wieś Jurowlany chat 30, Odła chat 30, Sanczuki chat 5, Sarosieki chat 20, Łapieniewicze (Łapieniowce) chat 15, Petelczyce chat 12, Poczubuty chat 12, Kurczowce chat 3, Makarowce chat 3, Ihnatowicze chat 5, Kudrycze chat 10, Proniewicze chat 2, Zapowicze chat 3, Szelenki chat 6, Sakowicze chat 20, Strzelce chat 30³⁹.

3. Mapa pruska z pierwszej połowy XIX w.
Prussian map from the 1st half of the 19th century

W 1744 r. wieś wymieniano w składzie rzymskokatolickiej parafii Krynki, czyli musieli tu mieszkać wyznawcy tej religii⁴⁰. W 1775 r. wieś Jurowlany wchodziła w skład gubernii kryńskiej, klucza kryńskiego i posiadała 20 dymów⁴¹. W 1784 r. katolicki pleban również opisał w składzie swojej parafii wieś Jurowlany: „Jurowlany, wieś JKM, w której cerkiew, na zachód letni mila mała”⁴². W 1789 r. wieś liczyła 30 domów i 140 mieszkańców⁴³. W tym czasie z Jurowlan *plebanii ritus graeci* ks. Józef Borowski przysiągł, iż ani sum, ani dziesięcin, ani poddanego żadnego nie ma, w związku z czym nie opłacił ofiary dziesiątego grosza⁴⁴. Plebania posiadała jeden dym mieszkalny, w którym mieszkał proboszcz i sześć osób czeladzi⁴⁵. Również w wizytacji 1796 r. odnotowano Jurowlany w składzie rzymskokatolickiej parafii w Krynkach jako wieś monarchiczną, czyli należącą do skarbu królewskiego⁴⁶.

Z wieku XVIII znamy też nazwiska następujących administratorów cerkwi jurowlańskiej: ks. Konstanty Niechylowicz (lata 1738–1762), ks. Józef Cwikłyż (1762–1763), ks. Grzegorz Miśkiewicz (1763–1783), ks. Józef Borowski (1783–1797)⁴⁷.

Podporządkowanie terenów Rzeczypospolitej Obojga Narodów różnym zaborcom rozbiło tradycyjne struktury administracji samorządowej i wyznaniowej. W styczniu 1797 r. przedstawiciele trzech mocarstw rozbiorowych podpisali konwencję stwierdzającą, że uprawnienia władz kościelnych nie mogą być wykonywane na terenie innego zaboru. W Prusach Nowowschodnich znalazły się obszary Kościoła unickiego wchodzące w skład diecezji metropolitalnej i brzesko-wło-

dzimierskiej. Wobec faktu, że żadna ze stolic biskupich unickich nie znalazła się w Prusach, zaistniała konieczność powołania nowej diecezji. Jej siedzibą stał się Supraśl. Król pruski Fryderyk Wilhelm II utworzył diecezję greckokatolicką w Supraślu i mianował jej pierwszego biskupa, opata supraskiego ks. Teodozjusza Wisłockiego. Monarcha uprzedził decyzję papieża Piusa VI, który dopiero 6 marca 1798 r. specjalną bullą dokonał erekcji diecezji. Jurowlany, należące wcześniej do dekanatu grodzieńskiego, znalazły się w dekanacie nowodworskim diecezji supraskiej⁴⁸. Pod względem zaś administracji skarbowej wieś wchodziła w skład amtu sółjkowskiego, który tworzyły: Dubowo, Łaźnisk, Lepiny, Minkowice, Nomiki, Wojnowce, Jurowlany, Harkawicze, Odelsk⁴⁹.

4. Mapa rosyjska z 1915 r.
Russian map from 1915

Według wizytacji z 1804 r. cerkiew była budynkiem drewnianym, na rzucie sześciokąta, krytym gontem, z kopułą na wierzchu zwieńczoną żelaznym krzyżem. Do jednej z naw przybudowana była zakrystia. Bryła świątyni była przepruta siedmioma „oknami szklannymi w drzewo oprawnymi”. Do budowli prowadziło czworo drzwi: „z których jedno od frontu na zawiasach żelaznych drągiem zaparte, drugie z cmentarza do zakrystyi zamkiem wiszącym zamykające się, trzecie z zakrystyi do cerkwi na zawiasach żelaznych, czwarte z babińca do cerkwi bez zamykania”. Cmentarz przycerkiewny nie był ogrodzony z trzech stron⁵⁰.

Według wizytatora cerkiew została benedykowana 28 października 1789 r. przez ks. Tomasza Woszczelowicza, co może wskazywać na datę budowy obiektu opisywanego w 1804 r.⁵¹

W świątyni znajdowały się trzy ołtarze. W ołtarzu zwanym wielkim „roboty stolarskiej z pięcią statuami rżniętymi, z mensą i gradusem podwójnym, z cymborium drewnianym zamczystym” widniał obraz „Matki Najświętszej Pana Jezusa piastującej” malowany na desce. Przyozdobiony on był dwoma srebrnymi koronami, „paciorków sznurków 6 i obrazków lustrowych 2”. Ołtarz boczny „po prawej ręce” z obrazem św. Jerzego Męczennika, malowanym na drewnie, w drugiej kondygnacji wisiał obraz

Pana Jezusa na krzyżu rozpiętego. Ołtarz trzeci, po lewej stronie, w pierwszej kondygnacji miał obraz św. Praksedy Męczennicy, malowany na desce. W drugiej zaś kondygnacji „obrazek nieduży św. Jana Chrzciela na płótnie malowany”.

Ogólnie przy wszystkich ołtarzach naliczono osiem par lichtarzy drewnianych, z których trzy pary zostały ufundowane przez ówczesnego parocha ks. Mikołaja Dawidowicza. Wymieniano też trzy krzyże drewniane, krzyż procesjonalny jeden i nad amboną jeden, drewniane z pasjami.

Ławek roboty stolarskiej 4. Konfesjonał roboty stolarskiej. Chorągiew błękitnego gredituru nowa, galonikiem żółtym szychowym akomodowana, z kutasami i sznurem szychem przerabianymi, z obrazem po jednej stronie św. św. Apostołów Piotra i Pawła, a po drugiej św. Katarzyny na płótnie malowanej. Także chorągwi starych z obrazami na płótnie malowanymi 3. Umbrakulum na kitajce galonkiem szychowym akomodowane z wyrazem Pana Jezusa. Parasol kitajki zielonej z frenzelką jedwabną na lasce lakierowanej. Ambonka na trzech słupach roboty stolarskiej⁵².

Wśród innych utensyliów wizytator zanotował „antimis konsekracji JW Felicjana Wołodkowicza”, biskupa włocławskiego. Biorąc pod uwagę fakt, że Felicjan Filip Wołodkowicz (1697–1778), biskup chełmski (1730–1758), biskup włocławski-brzeski (1758–78), metropolita kijowski (od 1762), zmarł w 1778 r., antymis był sporządzony dla wcześniejszej cerkwi.

Odrębnie wizytator opisał srebro i inne metale ze względu na wartość owych. Cerkiew jurowlańska na początku XIX w. dysponowała następującymi utensyliami:

Puszka srebrna wewnątrz i zewnątrz wyzlaczana, w której się konserwuje Sanctissimum, podwójna. Kielich srebrny z patyną wyzlaczane wewnątrz. Monstrancja srebrna z melchisedekiem wyzlaczanym. Na ołtarzu wielkim na obrazie Najświętszej Panny koron srebrnych dwie (o których się wyżej wspomniało). Na obrazie św. Jerzego tabliczek srebrnych 3, korona jedna i gwiazda miedziana pozłacana. Obrazek mosiężny 1. Kielich cynowy z patyną. Lichtarzyków cynowych par 3. Miernica cynowa potrójna jedna. Ampulek z tacą para cynowych. Trybularz mosiężny. Dzwonków ołtarzowych 5, szósty przy zakrystyi. W kopule sygnatura i dzwonów niedużych 2⁵³.

Wśród budynków należących do parafii wymieniano drewnianą, krytą słomą plebanię, dwa chlewy i stodołę, również kryte strzechą. Był tu też przytułek-szpital, o którym zanotowano: „Na gruncie funduszowym budynek stary, bardzo opuszczony, w którym jedna baba w cerkwi posługę odbywająca mieszka, utrzymując swe życie z jałmużny”⁵⁴.

Pleban stwierdzał, że parafia użytkowała dwie włóki gruntu, pastewnik, i ogrody plebańskie.

W skład parafii wchodziły następujące miejscowości (pisownia zgodna z oryginałem): Jurowlany domów 34, Horkawicze domów 58, Sukowicze 34, Bose

domów 3, Pirożki domów 20. Stwierdzano też, że wśród parafian zdolnych do przyjęcia sakramentów świętych było mężczyzn 360, kobiet 346, w sumie 706 osób⁵⁵.

Proboszczem parafii w 1804 r. był Mikołaj Dawidowicz, ur. w 1753 r., wyświęcony w 1783 r., paroch jurowlański od 1797 r.⁵⁶ W tabelach opisujących przymioty i wady księży określany był jako „edukacji szkolnej, rządowi nieposłuszny, w teologii moralnej dobry, w rytuałach pomierny, przymiotów dobrych”⁵⁷.

Jako zalecenia powizytacyjne zostały parochowi wydane następujące wskazania:

Początkowa dezelacja cerkwi jurowlańskiej, że niewielkim kosztem poprawić się jeszcze może, przeto powinien będzie ks. pleban zachęcić swoją parafią, aby dach w cerkwi i posadzkę w niej poprawiła. Oparkanie też cmentarza, że szczególnie do parafian należy, ten więc przez nich niebawnie ma być oparkanionym. Co się zaś dotyczy budowy plebanalnej, ponieważ bardzo jest zdezelowana i do zupełnych ruin schylona, zaleca się w. ks. administratorowi, aby to najjaśniejszej Kamerze meldował i o zabudowanie plebanii nowej dopraszał się. W cerkwi także ponieważ wszelki przynależny porządek jest zaniedbany. Aparaty, bielizna i ołtarze nieczysto i w nieporządku trzymane. Bractwo nie wprowadzone. Ksiąg do odprawowania nabożeństwa i dziaka cerkiewnego nie ma. Metryki zaszlubionych, urodzonych i zmarłych dotąd nie sporządzone. Akta na wpisywanie publikandów i zaleceń od rządu nadesłanych, registr ludzi przychodzących do komunii i pieczęć nie sporządzona. Zalecam przeto ks. administratorowi, aby to wszystko do stanu należytego przyprowadził. To jest, aby rzeczy cerkiewne w lepszym porządku utrzymywał. O szufladę na schowanie onych postarał się. Bractwo pod tytułem św. Jerzego wprowadził. Toż bractwo imionami i nazwiskami w księgę na to sporządzić się mającą zapisał. Składkę od ludzi w bractwie będących po gr 15 od osoby na światło i inne cerkiewne potrzeby ustanowił. Na skład tych pieniędzy karbonę zrobić kazał i w niej pieniądze brackie złożone pod dozór starszego brata i podskarbiego oddał. Przychód i rozchód tychże w księgę regularnie zapisywał. Także aby łącznie z parafią o księgi w cerkwi potrzebne, jako to: mszał porządnny, oktoich stołpowy, tryfoły, tryod cwitno i postno, irmoły, psalterz i inne oraz dziaka cerkiewnego i puszczkę dla chorych postarał się. Księgi na wpisywanie urodzonych, zaszlubionych i zmarłych, akt na wpisywanie publikandów, registr ludzi do komunii przychodzących i pieczęć cerkiewną niebawnie posprawił. Dopelnienie tego wszystkiego, co się wzwyż wyraziło mocą dekretu niniejszego nakazuje⁵⁸.

Prusacy rządili na tym terenie od 1795 do 1807 r. Wkrótce wybuchła wojna Francji z Prusami i Rosją. Po zwycięstwach Napoleona pod Jeną i Auerstedt (14 X 1806) oraz w połowie czerwca 1807 r. pod Friedlandem Napoleon ostatecznie rozgromił wojska pruskie i rosyjskie, do czego przyczynili się w znacznym stopniu również Polacy. Następnie w lipcu 1807 r. traktatem w Tylży, zawartym z Rosją i Prusami, Napoleon utworzył Księstwo Warszawskie, a tzw. obwód białostocki

oddal carowi. Granica między księstwem a obwodem biegła m.in. Biebrzą. W granicach cesarstwa rosyjskiego znalazły się dotychczasowe pruskie powiaty: białostocki, bielski, drohicki, część suraskiego, goniądzkiego i dąbrowskiego.

W październiku 1808 r. z części byłych powiatów pruskich: białostockiego i dąbrowskiego utworzono nowy powiat sokólski. Oprócz powiatu sokólskiego w skład obwodu wchodziły jeszcze powiaty: białostocki, bielski i drohicki. Powiat sokólski zajmował znaczny obszar ograniczony Biebrzą (granica z Księstwem Warszawskim, a później Królestwem Polskim), Brzozówką, Supraślą, częściowo Świsłoczą i Łosośną. Od wschodu graniczył z powiatem grodzieńskim, a od strony południowo-zachodniej z białostockim. Wieś Jurowlany podporządkowano powiatowi sokólskiemu, w którym pozostaje do dziś⁵⁹.

Co do zarządu gospodarczego władze rosyjskie pozostawiły podział z czasów pruskich na amty, sprawujące nadzór nad folwarkami i wsiami skarbowymi. Pozostawiono też wysokość i rodzaj opłat, które mieszkańcy musieli teraz wносить do kasy w Sokółce.

Pod zaborem rosyjskim Jurowlany wchodziły w skład dekanatu białostockiego, a następnie od lat czterdziestych XIX w. do dekanatu sokólskiego, pierwszym dziekanem sokólskim był Julian Sakowicz⁶⁰.

W 1810 r. administratorem cerkwi jurowlańskiej był już ks. Teodor Kaczanowski, który miał żonę Jozafatę oraz sześciu synów: Jana, Antoniego, Mateusza, Józefa, Mikołaja, Hilariona i dwie córki: Annę i Franciszkę⁶¹. Urodził się w roku 1760, a w 1837 r. wzmiankowany był jako emerytowany proboszcz Jurowlan⁶².

5. Mapa z 1930 r.
Map from 1930

Liczbę unitów w parafii jurowlańskiej w 1838 r. określono na siedem osób duchownych, jedną szlachty, 1332 chłopów⁶³. Trudno powiedzieć, jak przyjęła parafia kasatę unii w 1839 r. i przymusowe wcielenie do prawosławia. Znane są przypadki, kiedy opór przeciw przyłączeniu był znaczny⁶⁴. Tutaj warto przytoczyć fakt, że w sąsiednich Krynkach działała komisja, która wyszukiwała tych, którzy bę-

dąc unitami, przeszli na katolicyzm, oraz zatwardziały unitów i zmuszała ich do przyjęcia prawosławia. Ks. Michał Siezieniewski, proboszcz z Eysmontów Wielkich, wicedziekan grodzieński, pisał, że na tej kryńskiej komisji „straszą karą i kajdanami tych, co nie chcą porzucić obrządku greko-unickiego; nawet starcom 70 letnim nie dają jeść i trzymają po kilka dni”⁶⁵.

Włączenie parafii w struktury Cerkwi prawosławnej wymagało przystosowywania wyposażenia świątyni do liturgii prawosławnej. W okresie unickim większość świątyń greckokatolickich uległo latynizacji i okcydentalizacji. W XVIII-wiecznej cerkwi jurowlańskiej nie było ikonostasu, znajdował się za to zespół ołtarzowy, ambona, konfesjonały i ławki. Proces delatynizacji rozpoczęto w cerkwiach obwodu białostockiego w połowie lat trzydziestych XIX w. W 1836 r. do jurowlańskiej świątyni parafialnej wstawiono stół ofiarny (prestoł), *żertwiennik* oraz ikonostas, który nie był jednak ukończony: brakowało w nim ikon. Za specjalnym pozwoleniem władz pozostawiono w cerkwi ambonę⁶⁶.

Dziekan białostocki Leon Markiewicz ogłosił podległemu duchowieństwu rozporządzenie konsystorza z 18 grudnia 1838 r., podając datę 1 stycznia 1839 r. jako ostateczny termin dostarczenia sprawozdań. W raporcie do konsystorza z 16 stycznia 1839 r. informował jednak, że mimo ponaglenia nie otrzymał informacji od Antoniego Kaczanowskiego (lat 47) z Jurowlan i Grzegorza Krassowskiego z Samogrodu. Wkrótce je duchowni nadesłali i 23 stycznia 1839 r. dziekan przekazał do konsystorza raport z zestawieniem statystycznym z obu parafii⁶⁷.

6. Mapa z 1963 r.
Map from 1963

Administratorem cerkwi, który przyjął prawosławie, był ks. Antoni Kaczanowski, syn Teodora, wcześniejszego parocha tej cerkwi. Urodził się w 1792 r., proboszczem w Jurowlanach był od 1818 r., a w czerwcu 1838 r. podpisał deklarację przyłączenia się do Cerkwi prawosławnej. Później, od 1856 r., był proboszczem w Topilcu, następnie w Podbielu. Zmarł w 1874 r.⁶⁸

Grodzieński Prawosławny Kalendarz w końcu XIX w. szczegółowo opisywał omawianą parafię. Dowiadujemy się z niego, że Jurowlany należały do powiatu i dekanatu sokólskiego. Była tu cerkiew kamienna z kamienną dzwonnica,

w kamiennym ogrodzeniu, zbudowana w 1870 r. dekretem Michaiła Murawjowa, w miejscu wcześniejszej drewnianej, kryta blachą. W niej znajdował się srebrno-złoty krzyż ołtarzowy ofiarowany przez Murawjowa. Odległość od Sokółki wynosiła 18 wiorst. Parafian naliczono 993 mężczyzn i 979 kobiet, czyli wszystkich 1972 mieszkających w 11 miejscowościach: Jurowlanach, Harkawiczach, Zapowiczach, Kurczowcach, Makarowcach, Nosowiczach, Odle, Pirożkach, Rusakach, Sukowiczach i Usnarzu. Najdalej od cerkwi – dziewięć wiorst – leżała wieś Odła. Wzmiankowano też cmentarną cerkiew pw. św. Borysa i Gleba, parafialny przytułek i pięć cerkiewnych szkół w Jurowlanach, Harkawiczach, Sukowiczach, Pirożkach i Usnarzu z 98 uczniami i 16 uczennicami. W parafii czczono szczególnie dzień wspomnienia świętej męczennicy Paraskiewy oraz św. Jerzego Zwycięzcy. W parafii pracowali świąszczennik i psalmista. Ziemi sadzibnej było 0,6 dziesięciny, uprawnej 21,85 dziesięciny, sianokośnej 2,30 dziesięciny oraz innej. W sumie 81 dziesięcin naznaczonych komisją Murawjowa⁶⁹. Na cmentarzu wybudowano w 1865 r. cerkiew drewnianą⁷⁰.

7. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, widok od wsch.
Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, view from the east view. Photo by G. Ryżewski, April 2020

W wyżej wymienionym źródle datę powstania cerkwi określa się na 1870 r. Wydaje się, że właśnie wtedy oddano ją do użytku, gdyż jeszcze w październiku 1869 r. czytamy o nowo wybudowanej cerkwi w Jurowlanach, której jednak brakowało niezbędnego wyposażenia do odprawiania liturgii, tak by mogła być wyświęcona, budynek zaś już istniał⁷¹.

Od lat osiemdziesiątych XIX w. do I wojny światowej pracowało w Jurowlanach dwóch duszpasterzy. Aleksander Taranowicz wzmiankowany był w latach 1881⁷², 1883⁷³, 1885⁷⁴, 1890⁷⁵, 1895⁷⁶, 1900⁷⁷ i 1903⁷⁸, Jakub Bałabuszewicz zaś w 1904⁷⁹, 1909⁸⁰ i 1915⁸¹.

Na początku XX w. zapisano: „Jurowlany, wieś nad rzeką Popławą, pow. sokólski, gm. Zubrzyca, 20 wiorst od Sokółki, 43 domy, 331 mieszkańców, cerkiew parafialna 587 dziesięcin włościańskich i 82 dziesięcin cerkiewnych”⁸².

8. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, widok od zach.
Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, view from the west. Photo by G. Ryżewski, April 2020

Po odzyskaniu niepodległości parafia w Jurowlanach otrzymała status etatowej. Przyłączono do niej wsie należące do byłych parafii w Samogrodzie, Szudziałowie i Ostrowiu Północnym. W 1928 r. cerkiew ostrowska stała się filialną parafii w Jurowlanach⁸³. Sama wieś weszła w skład województwa białostockiego, powiatu sokólskiego, gminy Odelsk. Naliczono tu w 1921 roku 41 domów i 189 mieszkańców; 184 osoby wyznawały prawosławie, a pięć katolicyzm. Narodowość polską deklarowało 187 osób, a białoruską dwie osoby⁸⁴.

9. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, widok od pn. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, view from the north. Photo by G. Ryżewski, April 2020

W sumie parafia w Jurowlanach liczyła w latach dwudziestych XX w. 3624 osoby. Do parafii należały następujące wsie: Jurowlany, Harkawicze, Usnarz Górny, Pierožki, Pisarzowce, Sukowicze, Ostrówek, Borowszczyzna, Rowek, Kozłowy Ług, Borotyńszczyzna, Biały Ług, Trościano Stare, Szudziałowo, Talkowszczyzna, Trościano Nowe, Klin, Knyszewicze, Słoja, Miszkiniki, Babiki, Mińkowce, maj. Chmielewszczyzna, Ostrów Północny, Ostrów Południowy, Poczopek, Sosnowik, Świdziałówka, Kłyszawka, Borsukowina, Górany, Grzybowszczyzna Stara, Leszczanie, Nietupa, Słobudka Kolonie⁸⁵.

W 1937 r. stwierdzono, że plebania i dom psalmisty były zbudowane w 1868 r. Ziemi cerkiewnej naliczono 36 ha, w tym pod osadą 1,5 ha, pod cmentarzem 1,5 ha, ornej 24 ha, łąk 1 ha, nieużytków 8 ha⁸⁶.

Między 1920 a 1944 r. parafią kierowali księża: Joel Sosnowski (1920–1925), Wiktor Sawicz (1925–1941) oraz Aleksy Kozakiewicz (1941–1948)⁸⁷.

W 1944 r. wieś znalazła się w granicach Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Jednak już w 1946 r. planowano powtórne włączenie jej w granice Polski. Jak czytamy w jednym z dokumentów z tego roku, na terenie gm. Babiki

wsie mieszane są stu procentowe polskie i białoruskie, które znajdują się obecnie na tej stronie, wieś Harkawicze jest najbardziej nieprzychylnie ustosunkowana do Państwa Polskiego (biernie). Ze strony mieszkańców tejsze wsi spotyka się wciąż na nieprzychylnie ustosunkowanie się do repatriantów osiedlonych w Harkawiczach, było ich jedenastu obecnie zostało tylko czterech, reszta z racji wrogiego stosunku ludności miejscowej przesiedliła się na tereny nowo odzyskane. Inicjatorem ze strony wsi był sołtys Harkawicz Aleksander Jacewicz.

Ze wsi, które przychodzą do Polski, mianowicie: Usnarz Górny, Grzybowszczyzna, Jurowlany, wszystkie są zamieszkałe w stu procentach przez Białorusinów, jednak Grzybowszczyzna posiada około 40% Polaków. Pożądanym byłoby, aby ludność wsi Harkawicze, Jurowlany, Usnarz Górny oraz ludność białorską ze wsi Grzybowszczyzna przesiedlić na teren BSR, a przede wszystkim zaś ludność wsi Harkawicze, co do której zapatrywania polityczne nieraz skupiały się „na mojej skórze” jako Naczelnika Oddziału⁸⁸.

Zgodnie z zaleceniami naczelnika W. Horczaka ludność białorską wysiedlono, a wieś skolonizowano „repatriantami pochodzenia polskiego, wyznania katolickiego”. Gdy Jurowlany znalazły się ponownie w Polsce, należało wznowić działalność parafii. Dokument z 2 czerwca 1948 r. mówił:

Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny nr 827 Warszawa-Praga, Zygmuntowska 13. Do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego w Białymstoku. Warszawski Konsystorz Prawosławny niniejszym uprzejmie informuje, iż w związku z przesunięciem granicy do składu dekanatu Sokólskiego powróciła wieś Jurowlany, w której to wsi przed wojną istniała samodzielna parafia prawosławna. W związku z powyższym do wsi Ju-

10. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na ikonostas. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the iconostasis. Photo by G. Ryżewski, April 2020

11. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na ikonostas i boczne kioty. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the iconostasis and side icon cases (kiots). Photo by G. Ryżewski, April 2020

rowlany, zgodnie z decyzją JE Tymoteusza, ks. Arcybiskupa Białostockiego i Bielskiego z dnia 1 czerwca tego roku delegowany został dla zaopiekowania się tamtą świątynią prawosławną i dla wykonywania obowiązków duszpasterskich ks. Włodzimierz Bliźniuk⁸⁹.

Kolejnymi proboszczami jurowlańskimi byli księża: Paweł Bieloboki (1948–1955), Józef Wojciuk (1955–1959), Stefan Jakimiuk (1959–1961), Anatol Konach (1961–1969), Grzegorz Ostaszewski (1969–1970), Eugeniusz Konachowicz (1970–1971), Jan Jaroszuk (1971–1976), Aleksy Szewiel (1976–1978), Sławomir Tofiluk (1978–1983), Mikołaj Kulik (1983–1986), Władysław Masajło (1986–1988), Eugeniusz Suszcz (1988–1993), Piotr Charytoniuk (1993–1995) i Paweł Łapiński (1995–1998). Od 1998 r. proboszczem parafii pw. św. Jerzego w Jurowlanach jest ks. Mirosław Łuciuk⁹⁰. Obecnie parafia jurowlańska liczy ok. 70 osób ze wsi Jurowlany, Sukowicze, Pierożki, Harkawicze.

Cerkiew pw. św. Jerzego, wyświęcona w 1870 r., usytuowana jest na niewielkim wzniesieniu na skraju wsi w jej północno-zachodniej części. Budowlę otacza kamienne ogrodzenie z bramkami. Obiekt został wymurowany z kamienia polnego z użyciem cegły, dach kryty jest blachą, stolarka okienna i drzwiowa drewniana. Cerkiew jest orientowana, założona na planie prostokąta, o zwartej, prostopadłościowej pięcioprzęsłowej bryle nakrytej trójspadowym dachem. Nad kruchtą wznosi się jednokondygnacyjna wieża-dzwonnica przekryta namiotowym dachem z trójkątnymi szczycikami, zwieńczona cebulastą kopułą z krzyżem. Część ołtarzową wieńczy ośmioboczna wieżyczka z cebulastym hełmem i krzyżem. Elewacje cerkwi licowane są drobnymi kamieniami zatopionymi w zaprawie cementowej. Z tym tłem kontrastuje tynkowany na biało detal architektoniczny: pilastry dźwigające belkowanie poprzedzone wąskim rzędem arkadek, profilowane obramienia otworów okiennych

zamkniętych łukiem pełnym, krzyż na wschodniej ścianie prezbiterium oraz masywny portal w fasadzie. Wnętrze cerkwi jest jednonawowe, przekryte płaskim stropem z szeroką fasetą przypominającym sklepienie zwierciadlane. W części zachodniej świątyni wydzielona została niewielka kruchta z dwoma bocznymi pomieszczeniami dostępnymi z nawy; w południowym aneksie mieszczą się schody prowadzące na chór muzyczny. Chór umiejscowiony jest w drugiej kondygnacji kruchty, zajmując całą szerokość nawy. W jego części środkowej usytuowana jest masywna podstawa wieży-dzwonnicy, osłania go drewniana, tralkowa balustrada. Prezbiterium, do którego prowadzą boczne drzwi w ścianie północnej, oddzielone jest od nawy ikonostasem posadowionym na drewnianej solei, z której wydzielone zostały przy pomocy tralkowych balustradek dwa kryłosi. Drewniany ikonostas powstał w drugiej połowie XIX w., zapewne wkrótce po wybudowaniu cerkwi⁹¹. Jest to eklektyczna, dwurzędowa przegroda o osiach rozdzielonych korynckimi kolumnami, w dolnym rzędzie siedmioosiowa, w górnym pięćosiowa, ze zwieńczeniem w formie trzech ikon o obramieniach w kształcie kokoszników. Do pierwotnego wyposażenia cerkwi należą również cztery kioty (wykonane po 1870 r.): dwa neoklasycystyczne z ikonami Matki Bożej z Dzieciątkiem (XIX/XX w.) i św. Jerzego Męczennika (XVIII/XIX w.) oraz dwa neoruskie z ikonami św. Paraskiewy w owalnej snycerskiej ramie ze stylizowanych liści i grzebieni (pierwsza połowa XVIII w.) i Matki Bożej z Dzieciątkiem (pierwsza połowa XVIII w.) w srebrnej ryzie. Wnętrze cerkwi pokrywają barwne polichromie, wykonane prawdopodobnie w końcu XIX lub na początku XX w. Przedstawiają one sceny z Ewangelii: narodzenie NMP, zwiastowanie NMP, pokłon Trzech Króli, chrzest Chrystusa (na ścianach nawy), zmartwychwstanie Chrystusa, modlitwę w Ogrójcu (na ścianach prezbiterium), Chrystusa wygłaszającego kazanie na górze i św. Jana Chrzciciela objawiającego, że Jezus jest Barankiem Bożym (na stropie nawy), popiersia aniołów i świętych w ornamentalnych obramieniach (na fasecie stropu) oraz draperie (dolne partie ścian).

12. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na ścianę pd.
Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the southern wall.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

13. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na ścianę pn.
Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the northern wall.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

Do najstarszych i najcenniejszych zabytków przechowywanych w jurowlańskiej cerkwi należy wspomniana ikona Matki Bożej z Dzieciątkiem w typie Matki Bożej Żyrowickiej z bocznego kiotu. Pochodzi z pierwszej połowy XVIII w., choć została mocno przemalowana. Na XVIII stulecie należy datować również srebrną koszulkę pokrywającą szaty Matki Bożej i Dzieciątka⁹². Zapewne to ta właśnie ikona, malowana olejno na drewnianym podobrazu, była wymieniana w inwentarzach z 1737 i 1804 r. W 1737 r. znajdowała się w ołtarzu bocznym XVII-wiecznej drewnianej cerkwi, a następnie ok. 1789 r. została umieszczona w ołtarzu głównym nowej świątyni. Ozdabiające ją wota mogą świadczyć, że uważana była za słynącą cudami. Z XVIII-wiecznej cerkwi pochodzi również ikona św. Jerzego Męczennika, namalowana w duchu ludowego baroku, pochodząca zapewne z końca XVIII lub początku XIX w., znajdująca się obecnie w prawym kioście.

14. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na chór muzyczny.

Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the choir.

Photo by G. Ryżewski, April 2020

15. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, polichromia na ścianie pd.

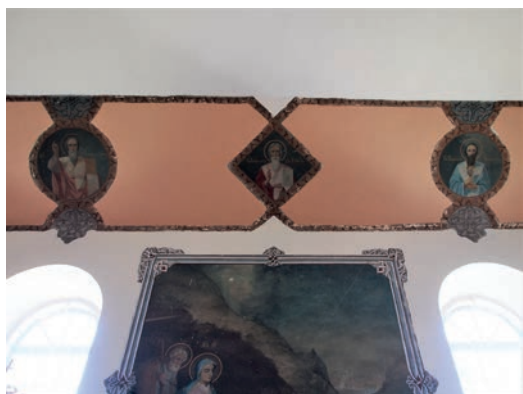
Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, southern wall polychrome.

Photo by G. Ryżewski, April 2020

Cerkiew parafialna w Jurowlanach została wzniesiona w okresie poprzedzającym intensywny ruch budowlany, w którego trakcie na terenie obwodu białostockiego powstało wiele murowanych prawosławnych cerkwi zbudowanych na podstawie zestandaryzowanych projektów tworzonych przez rządowych architektów. W jej prostej formie można dopatrzyć się wielu cech budowli klasycystycznych. Cerkiew jurowlańska charakteryzuje się nierozczłonkowaną kubiczną bryłą ograniczoną do kształtu prostopadłościanu, klarownymi podziałami architektonicznymi zaznaczonymi za pomocą pilastrów i belkowania oraz „czystym”, pozbawionym detalu architektonicznego wnętrzem, nakrytym fasetowym stropem. Wykończenie elewacji za pomocą polnych kamieni połączonych zaprawą i skonstrastowanych z białą tynku pokrywającego detal architektoniczny stosowane było szczególnie w pierwszej połowie XIX stulecia w klasycystycznych budowlach sakralnych na terenach Suwalszczyzny i Podlasia, a także dzisiejszej Białorusi. Licowane polnym

kamieniem elewacje mają m.in. kościoły w Smolanach (1834–1839) i Filipowie (1841) oraz kaplica pw. św. Rocha w Sztabinie (1870). W taki sposób wykończone zostały również ściany zewnętrzne cerkwi pw. Narodzenia NMP w Mielniku (1821–1823), otynkowane jednak w 1985 r. Najbliższą geograficznie cerkwi w Jurowlanach jest niewątpliwie cerkiew w Siderce, leżąca również na Sokólszczyźnie. Wzniesiona w 1825 r. jako unicka, pełni od 1920 r. funkcję kościoła rzymskokatolickiego.

16. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, polichromia na fascie stropu. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, polychrome on the ceiling coving. Photo by G. Ryżewski, April 2020

17. Cerkiew pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach, wnętrze, widok na dolny rząd ikonostasu i preston. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
St George the Victorious orthodox church in Jurowlany, interior, view of the lower iconostasis row and the holy table (throne). Photo by G. Ryżewski, April 2020

18. Cmentarz przycerkiewny w Jurowlanach, kamienny nagrobek. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
Graveyard in Jurowlany, tombstone. Photo by G. Ryżewski, April 2020

19. Cmentarz przycerkiewny w Jurowlanach, kamienny krzyż. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
Graveyard in Jurowlany, stone cross. Photo by G. Ryżewski, April 2020

Kiedy dokładnie powstał obecny cmentarz parafialny, trudno dociec. Jeszcze w 1804 r. wspomniany był tylko cmentarz przycerkiewny⁹³, źródła parafialne zaś mówią o wybudowaniu na cmentarzu kaplicy w 1865 r.⁹⁴ Również wojskowa mapa

rosyjska z 1866 r. ukazuje nam cmentarz z kaplicą. Wydaje się zatem, że powstał on w połowie XIX w., kiedy obowiązywały już przepisy o wyprowadzeniu cmentarzy poza obręb zabudowań. Autorka karty ewidencyjnej cmentarza Joanna Kotyńska, która dokumentowała obiekt w 1983 r., wydatowała go na drugą połowę XIX w. Naliczyła 10 nagrobków z drugiej połowy XIX w., 87 z pierwszej połowy XX w. i 152 z drugiej połowy XX w. Najstarszy wówczas istniejący nagrobek pochodził z 1894 r.⁹⁵

Obecna drewniana cerkiew cmentarna pw. św. Męczenników Borysa i Gleba została wzniesiona zapewne w 1865 r. z materiału uzyskanego z rozbiórki dawnej cerkwi parafialnej. Istnieją także przekazy, że została ona w całości przeniesiona na to miejsce, aczkolwiek jej obecna forma odbiega od opisywanej w wizytacjach. Cerkiew usytuowana jest na cmentarzu parafialnym w odległości około pół kilome-

20. Cmentarz parafialny w Jurowlanach, widok od pd.-wsch. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
Parish cemetery in Jurowlany, view from south-east.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

21. Cmentarz parafialny w Jurowlanach, widok od pn.-wsch. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
Parish cemetery in Jurowlany, view from north-east.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

22. Cerkiew cmentarna pw. św. Borysa i Gleba w Jurowlanach, widok od pd. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
SS Boris and Gleb cemetery orthodox church in Jurowlany, view from the south.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

23. Cerkiew cmentarna pw. św. Borysa i Gleba w Jurowlanach, widok od pn. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020
SS Boris and Gleb cemetery orthodox church in Jurowlany, view from the north.
Photo by G. Ryżewski, April 2020

tra na północ od zabudowań wsi. Orientowana, drewniana, konstrukcji zrębowej wzmocnionej lisicami, z podwaliną ułożoną na podmurówce z kamieni polnych. Jest to świątynia dwudzielna, złożona z prostopadłościennego korpusu nawowego o prosto zamkniętej części ołtarzowej oraz nieco węższego i niższego prostokątnego przedsionka. Oba człony budowli nakrywają dwuspadowe dachy, na kalenicy nawy wznosi się mała wieżyczka nakryta cebulastym hełmem z krzyżem. Wnętrze cerkwi jest jednoprzestrzenne, znajduje się w nim drewniany eklektyczny ikonostas z drugiej połowy XIX w.⁹⁶ Cerkiew została w ostatnim czasie wyremontowana, obita nowym szalunkiem i pokryta wiórem.

Reasumując, można powiedzieć, że wieś, zwana początkowo Popławskie, a następnie Jurowlany powstała w połowie XVI w. (istniała już w 1558 r.). Czy funkcjonowała już wówczas we wsi cerkiew, trudno dociec, nie jest to wykluczone. Pierwsza wzmianka o cerkwi w tej miejscowości pochodzi z 1578 r. Być może z wezwaniem funkcjonującej tu świątyni związana była zmiana nazwy wsi z Popławskie na Jurowlany (cerkiew pw. św. Jerzego), która występuje już w 1586 r. Wydaje się, że najstarsza drewniana cerkiew raczej nie dotrwała do pierwszej znanej nam wizytacji w 1696 r. Można przyjąć, że opisywano wówczas drugą świątynię. Kolejna została wybudowana w 1789 r. i przetrwała do roku 1865, gdy przeniesiono ją lub z części rozbiórkowego materiału wybudowano kaplicę na cmentarzu parafialnym.

24. Cmentarz parafialny w Jurowlanach, nagrobek ks. Aleksandra Taranowicza i jego żony Anny.

Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

Parish cemetery in Jurowlany, tombstone of the Rev. Aleksander Taranowicz and his wife Anna.

Photo by G. Ryżewski, April 2020

25. Cmentarz parafialny w Jurowlanach, nagrobek z 1893 r. Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

Parish cemetery in Jurowlany, tombstone from 1893. Photo by G. Ryżewski, April 2020

Wówczas to, w latach 1869–1870, wystawiono obecną murowaną świątynię parafialną z funduszy Michaiła Murawjowa. Wydaje się, że jednym z najcenniejszych elementów wyposażenia jest pochodzący z pierwszej połowy XVIII w. obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, uznawany niegdyś za cudowny.

Uposażenie parafii było standardowe jak na dobra królewskie, nadzielono jej bowiem dwie włóki ziemi. Trzecią włókę otrzymali świaszczennicy jurowlańscy od króla Stefana Batorego w 1586 r. i użytkowali ją do rozbiorów w zamian za opłacany czynsz.

Kiedy cerkiew jurowlańska przyjęła unię brzeską, tego dokładnie nie wiadomo, jednak wydaje się, że tak jak większość cerkwi kolacji królewskiej – miało to miejsce na przełomie XVI i XVII w. W wieku XVII występowała już jako unicka. W 1839 r., po kasacie Kościoła unickiego w zaborze rosyjskim, parafia jurowlańska stała się prawosławna. Na krótko przestała istnieć podczas zawieruchy związanej z wytyczeniem granicy między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1944–1946. Od 1946 roku funkcjonuje do dziś.

Początkowo cmentarz grzebalny funkcjonował wokół świątyni. W drugiej połowie XIX w. zorganizowano nowy, obecnie istniejący, zlokalizowany na północ od zabudowań wsi. Tam też w 1865 r. wystawiono drewnianą cerkiew cmentarną pw. św. Borysa i Gleba.

26. Cmentarz parafialny w Jurowlanach, żeliwny krzyż nagrobny.

Fot. G. Ryżewski, kwiecień 2020

Parish cemetery in Jurowlany, cast-iron tombstone cross. Photo by G. Ryżewski, April 2020

27. Kapliczka przydrożna w Jurowlanach, widok od pd.-wsch. Fot. G. Ryżewski,

kwiecień 2020

Roadside shrine in Jurowlany, view from the south-east. Photo by G. Ryżewski, April 2020

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Kameralne, sygn. I/10.
 Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki Białostocki, sygn. 33.
 Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, F. 5–F. 32443.
 Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie, F. 389, op. 1, nr 114.
 Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (LPAH Wilno), Stare Akta (SA), nr 11290.
 LPAH, Wilno, SA, nr 11291.
 LPAH Wilno, SA, nr 11292.
 LPAH Wilno, SA, nr 4056.
 LPAH Wilno, nr 11622.
 LPAH Wilno, F. 605, op. 7, nr 83.
 LPAH, Wilno, F. 634, op. 1, nr 6.
 Narodowe Archiwum Republiki Białorusi w Mińsku, F. 1882m op. 1, nr 1.
 Państwowe Archiwum Historyczne w Grodnie, F. 97, op. 1, nr 256.
 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 5620/II.

Źródła drukowane

- Акты издаваемые Виленскою Археографической Комиссией для разбора древних актов, т. 7, Wilno 1874.
 Гродненский православно-церковный календарь, т. 1, Воронеж 1899.
 Лісейчыкаў Д.В., *Звон з Каложы і падсвечнікі з Караляўца: візіты ўніяцкіх цэркваў Гродзенскай прапаганіі 1696 г., „Архіварыус”, в. 16, Мінск 2018.*
 Памятная книжка Гродненской губернии, Гродно 1881–1915.
 Писцовая книга гродненской экономии, т. 1, Вильна 1881.
Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat grodzieński, oprac. W. Wer-
 nerowa, Warszawa 1994.
*Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie wyników
 Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dnia 30 września 1921 roku i innych
 źródeł urzędowych*, t. 5, Województwo Białostockie, Warszawa 1924.
*Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie wyników Syno-
 dus Dioecisana Vilnensis ab [...] Michaelae Joanne Zienkowicz [...] episcopo Vilnen-
 si [...] Anno [...] 1744 [rz.] diebus 10. 11. 12. [...] Febr: celebrata [...], Wilno 1744.*
 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. 15, cz. 2, Warszawa 1902.
Wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego diecezji supraskiej 1804 roku, oprac.
 P. Borowik, G. Ryżewski, Białystok 2009.

Dokumentacje konserwatorskie

- Jurowlany. Cerkiew cmentarna pw. śś. Męczenników Borysa i Gleba. Karta ewidencyjna za-
 bytków architektury i budownictwa*, oprac. D. Stankiewicz, Białystok 2000 (Ar-
 chiwum WUOZ Białystok).

- Jurowlany. Cerkiew parafialna św. Jerzego Zwycięzcy. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. D. Stankiewicz, Białystok 2000 (Archiwum WUOZ Białystok).
- Jurowlany, cmentarz parafialny, Karta cmentarza*, oprac. J. Kotyńska, Białystok 1983 (Archiwum WUOZ Białystok).
- Matka Boska z Dzieciątkiem – (Eleusa), (Umilenie). Cerkiew parafialna pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach. Karta ewidencyjna zabytku ruchomego*, oprac. B. Cichońska, 2003 (Archiwum WUOZ Białystok).

Opracowania

- Keczyński E. i A., *Drewniane cerkwie Białostockizny*, Białystok–Białowieża 1999.
- Maroszek J., *Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia*, Białystok 1996.
- Matus I., *Schyłek unii i proces restytucji prawosławia w obwodzie białostockim w latach 30. XIX wieku*, Białystok 2013.
- Mironowicz A., *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991.
- Mościcki H., *Unici. Wspomnienia z dziejów męczeństwa*, Warszawa 1918.
- Puszcze wielkopsiężące na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, red. J. Śliwiński, Olsztyn 2007.
- Ryżewski G., *Cerkiew w Lipsku nad Biebrzą* [w:] *Dziedzictwo unii brzeskiej*, red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Lublin–Supraśl 2012.
- Ryżewski G., *Jaczo – dzieje wsi i cerkwi parafialnej* [w:] *Małe miasta. Tożsamość*, red. M. Zemło, Lublin–Supraśl 2015.
- Ryżewski G., *Rozwój placówek kultu religijnego w Puszczy Knyszyńskiej na przestrzeni dziejów i ich znaczenie cywilizacyjne* [w:] *Puszcza Knyszyńska skarby kultury dziś i jutro*, red. R. Dobrowolski, J. Kurzawa, Supraśl 2012.
- Ryżewski G., *Z dziejów cerkwi nowodworskiej w powiecie sokólskim*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2019, z. 25.
- Ryżewski G., *Z dziejów cerkwi w Samogrodzie*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2016, z. 22.
- Ryżewski G., *Z dziejów Nowego Dworu w XVII–XVIII w.* [w:] *Małe miasta. Przestrzenie*, red. M. Zemło, Supraśl 2003.
- Rzońca J., *Kościół unicki na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim za Mikołaja I i jego likwidacja w 1839 roku* [w:] *Kościoty na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim w XV–XIX wieku*, red. M. Kietliński, K. Sychowicz, W. Śleszyński, Białystok 2005.
- Sosna G., Troc-Sosna A., *Cerkiewna własność ziemna na Białostockiznie w XV–XX wieku*, Białystok 2004.
- Stankiewicz D., *Kradzież z cerkwi parafialnej w Jurowlanach, gm. Krynki*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2000, z. 6.
- Wiśniewski J., *Osadnictwo wschodniej Białostockizny – geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, t. 11.
- Zieleniewski J., *Delimitacja północno-wschodniego odcinka granicy państwowej między Rzeczypospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w la-*

tach 1944–1947 i związane z nią problemy narodowościowe. Wykaz źródeł, „Rubleże” 1992, nr 1.

Strony internetowe

Dmitruk S., *Jurowłany: zarys historii parafii pw. św. Jerzego Zwycięzcy, Cerkiew.pl*, http://www.wiadomosci.cerkiew.pl/news.php?id_n=2489 [dostęp: 20 V 2020].

PRZYPISY

- ¹ J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny – geneza, rozwój, oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, t. 11, s. 41; *Puszcze wielkoksiążęce na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, red. J. Śliwiński, Olsztyn 2007, s. 279.
- ² S. Dmitruk, *Jurowłany: zarys historii parafii pw. św. Jerzego Zwycięzcy, Cerkiew.pl*, http://www.wiadomosci.cerkiew.pl/news.php?id_n=2489 [dostęp: 20 V 2020].
- ³ D. Stankiewicz, *Kradzież z cerkwi parafialnej w Jurowlanach, gm. Krynki, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2000, z. 6, s. 302.*
- ⁴ *Jurowłany. Cerkiew parafialna św. Jerzego Zwycięzcy. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. D. Stankiewicz, Białystok 2000 (Archiwum WUOZ Białystok).
- ⁵ *Jurowłany. Cerkiew cmentarna pw. śś. Męczenników Borysa i Gleba. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. D. Stankiewicz, Białystok 2000 (Archiwum WUOZ Białystok).
- ⁶ *Jurowłany, cmentarz parafialny. Karta cmentarza*, oprac. J. Kotyńska, Białystok 1983 (Archiwum WUOZ Białystok).
- ⁷ E. i A. Keczynscy, *Drewniane cerkwie Białostocczyzny*, Białystok–Białowieża 1999, nr 23.
- ⁸ G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Cerkiewna własność ziemska na Białostocczyźnie w XV–XX wieku*, Białystok 2004.
- ⁹ Д.В. Лісейчыкаў, *Звон з Каложы і падсвечнікі з Каралёўца: візіты ўніяцкіх цэркваў Гродзенскай пратапопіі 1696 г.*, „Архіварыус”, в. 16, Мінск 2018, s. 65.
- ¹⁰ *Wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego diecezji supraskiej 1804 roku*, oprac. P. Borowik, G. Ryżewski, Białystok 2009.
- ¹¹ J. Jakubowski, *Powiat grodzieński w XVI w.* [w:] *Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*, z. 3, Kraków 1935, mapa po stronie 111.
- ¹² Писцовая книга гродненской экономіі, т. 1, Вільня 1881, s. 27–28.
- ¹³ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Kameralne, I/10, s. 329–330; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991.
- ¹⁴ Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie (dalej: CAADR Moskwa), f. 389, op. 1, nr 114, k. 281.
- ¹⁵ CAADR Moskwa, f. 389, op. 1, nr 114, k. 281.
- ¹⁶ Tamże, k. 281v.
- ¹⁷ Nie ma żadnych informacji, aby cerkiew nosiła wezwanie św. Jana. Wydaje się, że błędnie zapisano w źródle.
- ¹⁸ Narodowe Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku (dalej: NARB), f. 1882m op. 1, nr 1, k. 108v–108.
- ¹⁹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNiO Wrocław), sygn. 5620/II, s. 366–367.
- ²⁰ Tamże, s. 367.
- ²¹ Д.В. Лісейчыкаў, *Звон з Каложы і падсвечнікі з Каралёўца: візіты ўніяцкіх цэркваў Гродзенскай пратапопіі 1696 г.*, s. 87–88.
- ²² Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH Wilno), Stare Akta (dalej: SA), nr 11290, k. 9.
- ²³ Tamże, nr 11291, k. 57v.
- ²⁴ Tamże, nr 11292, k. 80v.
- ²⁵ G. Ryżewski, *Z dziejów cerkwi w Samogrodzie*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2016, z. 22, s. 126.
- ²⁶ Акты издаваемые Виленской Археографической Комиссией для разбора древних актов (dalej: AVAK), t. 7, Wilno 1874, s. 23.

- ²⁷ Tamże, s. 23–24.
- ²⁸ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (dalej: BUWil.), f. 5–f. 32443, k. 23v.
- ²⁹ Tamże.
- ³⁰ Tamże.
- ³¹ Tamże.
- ³² Tamże.
- ³³ Tamże, k. 24.
- ³⁴ Tamże.
- ³⁵ Tamże, k. 23.
- ³⁶ Tamże, k. 24v.
- ³⁷ Tamże.
- ³⁸ Tamże, k. 23.
- ³⁹ Tamże, k. 24v.
- ⁴⁰ *Synodus Dioeciesana Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkowicz [...] episcopo Vilnensi [...] Anno [...] 1744 [rz.] diebus 10. 11. 12. [...] Febr: celebrata [...], Wilno 1744*, s. 95.
- ⁴¹ LPAH, SA, nr 18584, k. 32.
- ⁴² *Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat grodzieński*, oprac. W. Wernerowa, Warszawa 1994, s. 75; T. Bielski, *Krynki i okolice*, Poznań 1972, s. 55 (mps w zbiorach NID OT Białystok).
- ⁴³ LPAH Wilno, SA, nr 4056, k. 82 v.
- ⁴⁴ Tamże, nr 11622, k. 51.
- ⁴⁵ Tamże, nr 4056, k. 101.
- ⁴⁶ T. Bielski, *Krynki...*, s. 62.
- ⁴⁷ S. Dmitruk, *Jurowlany: zarys historii...*
- ⁴⁸ *Wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego...*, s. 18–19.
- ⁴⁹ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen, sygn. 196, k. 51.
- ⁵⁰ Tamże, s. 152.
- ⁵¹ Tamże.
- ⁵² Tamże, s. 153–154.
- ⁵³ Tamże, s. 154.
- ⁵⁴ Tamże, s. 155.
- ⁵⁵ Tamże, s. 152–153.
- ⁵⁶ Tamże, s. 153 (przypis), 155.
- ⁵⁷ LPAH Wilno, f. 605, op. 7, nr 83, k. 15.
- ⁵⁸ *Wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego...*, s. 156–157.
- ⁵⁹ M. Ułaszczuk, *Materiały do dziejów obwodu białostockiego w latach 1808–1843*, „Rocznik Białostocki” 1961, t. 2, s. 333–374; J. Wiśniewski, *Osadnictwo...*, s. 65; R. Żurkowska, *Z dziejów organizacji departamentu białostockiego w 1807 r.*, „Rocznik Białostocki” 1961, t. 2, s. 309–331.
- ⁶⁰ Памятная книжка Гродненской губернии (dalej: PKGG), 1847, s. 207.
- ⁶¹ LPAH, Wilno, F. 634, op. 1, nr 6, k. 100.
- ⁶² I. Matus, *Schytek unii i proces restytucji prawosławia w obwodzie białostockim w latach 30. XIX wieku*, Białystok 2013, s. 535.
- ⁶³ Tamże, 102.
- ⁶⁴ J. Rzońca, *Kościół unicki na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim za Mikołaja I i jego likwidacja w 1839 roku* [w:] *Kościół na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim w XV–XIX wieku*, red. M. Kietliński, K. Sycho-wicz, W. Śleszyński, Białystok 2005, s. 138; H. Mościcki, *Unici. Wspomnienia z dziejów męczeństwa*, War-szawa 1918, s. 6–121; J. Maroszek, *Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia*, Białystok 1996, s. 24–25; G. Ryżewski, *Rozwój placówek kultu religijnego w Puszczy Knyszyńskiej na przestrzeni dzie-jów i ich znaczenie cywilizacyjne* [w:] *Puszcza Knyszyńska skarby kultury dziś i jutro*, red. R. Dobrowolski, J. Kurzawa, Supraśl 2012, s. 133–134; tenże, *Z dziejów Nowego Dworu w XVII–XVIII w.* [w:] *Małe miasta. Przestrzenie*, red. M. Zemło, s. 307; tenże, *Jaczo – dzieje wsi i cerkwi parafialnej* [w:] *Małe miasta. Tożsa-mość*, red. M. Zemło, Lublin–Supraśl 2015, s. 28–30; tenże, *Cerkiew w Lipsku nad Biebrzą* [w:] *Dziedzictwo unii brzeskiej*, red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Lublin–Supraśl 2012, s. 190–193; tenże, *Z dziejów cerkwi w Samogrodzie*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2016, z. 22, s. 138; tenże, *Z dzie-jów cerkwi nowodworskiej w powiecie sokólskim*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2019, z. 25, s. 133–134.

- ⁶⁵ T. Bielski, *Krynki...*, s. 72.
- ⁶⁶ I. Matus, *Schylek unii...*, s. 306–308, 319, 344.
- ⁶⁷ Tamże, s. 80, 167.
- ⁶⁸ Tamże, s. 535.
- ⁶⁹ Гродниенскій православно-церковный календарь, т. 1, Воронеж 1899, s. 25–26.
- ⁷⁰ Tamże, s. 34.
- ⁷¹ Państwowe Archiwum Historyczne w Grodnie, f. 97, op. 1, nr 256, k. 88–83v.
- ⁷² PKGG, 1881, s. 145.
- ⁷³ Tamże, 1883, s. 138.
- ⁷⁴ Tamże, 1885, s. 145.
- ⁷⁵ Tamże, 1890, s. 187.
- ⁷⁶ Tamże, 1895, s. 215.
- ⁷⁷ Tamże, 1900, s. 208.
- ⁷⁸ Tamże, 1903, s. 119.
- ⁷⁹ Tamże, 1904, s. 109.
- ⁸⁰ Tamże, 1909, s. 167.
- ⁸¹ Tamże, 1915, s. 107.
- ⁸² *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 15, cz. 2, Warszawa 1902, s. 33.
- ⁸³ G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Cerkiewna własność...*, s. 602.
- ⁸⁴ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dnia 30 września 1921 roku i innych źródeł urzędowych*, t. 5, Województwo Białostockie, Warszawa 1924, s. 76.
- ⁸⁵ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki Białostocki, sygn. 33, k. 10v–11.
- ⁸⁶ G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Cerkiewna własność...*, s. 602.
- ⁸⁷ S. Dmitruk, *Jurowlany: zarys historii...*
- ⁸⁸ J. Zieleniewski, *Delimitacja północno-wschodniego odcinka granicy państwowej między Rzeczypospolitą Polską, a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1944–1947 i związane z nią problemy narodowościowe. Wykaz źródeł, „Rubieże” 1992, nr 1, s. 52.*
- ⁸⁹ G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Cerkiewna własność...*, s. 60.
- ⁹⁰ S. Dmitruk, *Jurowlany: zarys historii...*
- ⁹¹ *Jurowlany. Cerkiew parafialna św. Jerzego Zwycięzcy...*
- ⁹² *Matka Boska z Dzieciątkiem – (Eleusa), (Umlenie). Cerkiew parafialna pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach. Karta ewidencyjna zabytku ruchomego*, oprac. B. Cichońska, 2003 (Archiwum WUOZ Białystok).
- ⁹³ *Wizytacje cerkwi unickich dekanatu nowodworskiego...*, s. 152.
- ⁹⁴ Гродниенскій православно-церковный календарь..., s. 34.
- ⁹⁵ *Jurowlany, cmentarz parafialny*, Karta cmentarza, oprac. J. Kotyńska, Białystok 1983.
- ⁹⁶ *Jurowlany. Cerkiew cmentarna pw. św. Męczenników Borysa i Gleba*, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, oprac. D. Stankiewicz, Białystok 2000 (Archiwum WUOZ Białystok).

A HISTORY OF THE ORTHODOX CHURCH IN JUROWLANY, SOKÓŁKA POVIAT (COUNTY)

The article outlines the history of the orthodox parish and church in Jurowlany from the 16th century to the present day. The church already existed in 1578, although it might have been built somewhat earlier (ca. mid-16th century). The article presents the wooden buildings that used to exist here and the current church built in 1870 in light of the historical sources. It discusses the place's economic base and presents the parish priests who ministered here over the centuries. It illustrates the changes to the parish when the church was taken over by the Uniate Church in the early 17th century following the Union of Brest and after the Union was dissolved in 1839. There is also a brief discussion of the parish graveyard and its orthodox church, erected in 1865.